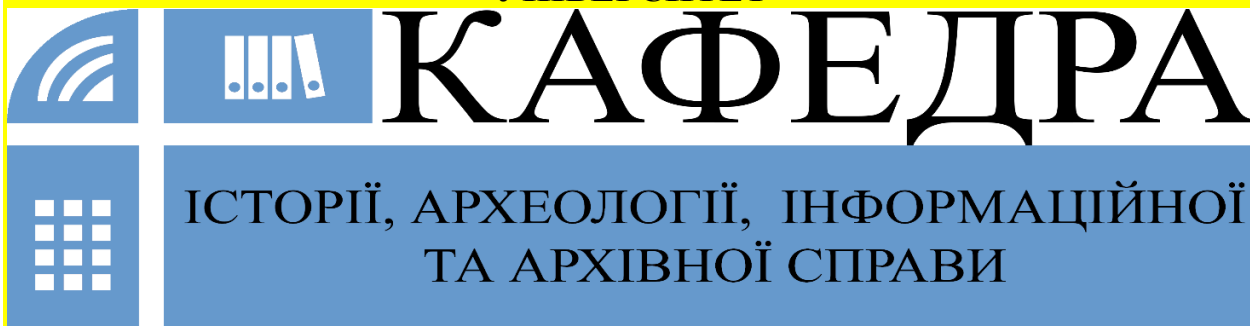

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

KATEДРА UNIVERSUM:
*ЕЛЕКТРОННИЙ ЗБІРНИК НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ПРАЦЬ
З ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ, ІНФОРМАЦІЙНОЇ, АРХІВНОЇ ТА
МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ*

on-line

ВИПУСК 8
2024

м. Кропивницький

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ, ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ**

Катедра Universum:

**ЕЛЕКТРОННИЙ ЗБІРНИК НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ПРАЦЬ
З ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ, ІНФОРМАЦІЙНОЇ, АРХІВНОЇ ТА МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ**

У збірнику публікуються науково-популярні статті з актуальних питань історичної науки, дослідження у галузі документознавства, архівознавства, соціальних комунікацій, а також філософії, педагогіки та філології.

Для наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів та всіх, хто цікавиться проблемами гуманітарних наук.

Головний редактор:

С.В. Орлик – доктор іст. наук, професор

Відповідальний секретар:

Л.В. Глебова – кандидат філол. наук, доцент

Члени редколегії:

Василь Орлик – д.і. н., проф. (Кропивницький, Україна), **Кшиштоф Філіпов** – доктор хабілітований, проф. (Білосток, Республіка Польща), **Володимир Зайченко** – д. е. н., проф. (Кропивницький, Україна), **Микола Ніколаєв** – д.і.н., проф. (Ізмаїл, Україна), **Олександр Бондаренко** – д.і.н., доц. (Кропивницький, Україна), **Сергій Кулешов** – д.і. н., проф. (Київ, Україна), **Алла Зленко** – к. і. н. доц. (Переяслав, Україна), **Вікторія Барабаш** – к. пед.н. доц. (Кропивницький, Україна), **Зоя Стежко** – к. філос. н., доц. (Кропивницький, Україна), **Олена Коломієць** – к. пед. н., доц. (Кропивницький, Україна), **Ольга В'юник** – к. е. н., доц. (Кропивницький, Україна), **Микола Тупчієнко** – к. і. н, доц. (Кропивницький, Україна), **Ганна Бондаренко** – ст. викл. (Кропивницький, Україна).

Рекомендовано до публікації on-line: рішення кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи ЦНТУ, протокол № 3 від 14. 10. 2024.

Адреса редакції: пр.Університетський, 8, м.Кропивницький, 25006,
Тел. 0954239599, e-mail: svitlana.orlik@gmail.com;
gleboval1980@gmail.com;
universumcntu@gmail.com

Видання «Катедра Universum: електронний збірник науково-популярних праць з історії, археології, інформаційної, архівної та музейної справи» започатковано у 2020 році та оптимізовано відповідно до наказів Ректора ЦНТУ (№25-04 від 07.07.2020 р.; №45-04 від 05.12.2022 р.).

Електронна версія: <http://snd.kntu.kr.ua>

ЗМІСТ

Історія та археологія

Олександр Бондаренко ПРОМИСЛОВИЙ РОЗВИТОК МІСТ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (1785–1917 РР.) В РАДЯНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ.....	5
Микола Ніколаєв ДВНАДЦЯТЬ ПОДВИГІВ ГЕРАКЛА В ОЛЬВІЇ.....	9
Світлана Орлик ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ ТА ІСТОРІОГРАФІЇ ДОСЛІДЖЕНЬ ПОВСЯКДЕННЯ РАНЬНОМОДЕРНОЇ ДОБИ УКРАЇНИ (XVI СТ. – XVIII СТ.).....	14
Олександр Бондаренко, Олег Краснощоків МІСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XVIII – ПОЧАТКУ XX СТ.:СУЧАСНИЙ ВІТЧИЗНЯНИЙ ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС.....	20

Інформаційна, бібліотечна та архівна справа

Людмила Глєбова ЕКСПЕРТИЗА, ВІДБІР ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ КНИЖКОВИХ ПАМ'ЯТОК У БІБЛІОТЕКАХ.....	24

Філософія, педагогіка, філологія

Вікторія Барабаш СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	28
Олена Коломієць ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	34
Марина Ліпатова ЗАСТОСУВАННЯ АСПЕКТНО-КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ У НАВЧАННІ МОВИ.....	38
Зоя Стежко ФЕНОМЕН СЕНСУ ЖИТТЯ ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ЗАГРОЗА.....	42

ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ

УДК 930(477)”1785/1917

Олександр БОНДАРЕНКО,
д.і.н., професор кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

ПРОМИСЛОВИЙ РОЗВИТОК МІСТ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (1785–1917 РР.) В РАДЯНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

***Анотація.** Стаття присвячена аналізу досліджень промислового розвитку міст Наддніпрянської України (1785–1917 рр.) в радянській історіографії. З’ясовано, що дослідження ґрунтувалися переважно на засадах ленінських постулатів щодо тенези та розвитку капіталізму в російській імперії. Охарактеризовано рівень вивчення різних аспектів окресленої проблеми. Звернено увагу на питання, що опинилися поза полем зору вчених і не знайшли тоді достатнього висвітлення.*

***Ключові слова:** історіографія, радянська доба, місто, промисловий розвиток, Наддніпрянська Україна.*

У сучасній українській історіографії спостерігається чималий дослідницький інтерес до питань розвитку промисловості міст Наддніпрянської України в 1785–1917 рр. Актуальність вивчення промислового розвитку зумовлена низкою чинників, суттєве місце серед яких займають сучасні складні та суперечливі соціально-економічні процеси та нагальна потреба у дослідженні й осмисленні ролі міста в історії економічного розвитку суспільства. Промисловий розвиток міст був предметом наукового інтересу і в минулому. Зокрема, він знайшов певне з’ясування у різнопланових за проблематикою та широтою висвітлення працях радянських учених.

Літературу радянської доби з окресленої проблеми доцільно, на наше переконання, поділити на чотири основні історіографічні етапи вивчення зазначеної проблеми, що відповідали загальним тенденціям розвитку тогочасної історичної науки загалом. До першого з них віднесемо 1917–1920-і рр., коли розпочався теоретико-методологічний поворот, пов’язаний з посиленням, а згодом і домінуванням жорстких рамок марксистсько-ленінської ідеології, зокрема в історичній науці. Однак, задля справедливості зауважимо, що тоді все ще переважали традиції імперської історико-економічної школи, про що свідчать тодішні публікації.

Другий етап визначається 1930–першою половиною 1950-х рр., часом утвердження монополії «єдино вірної» тоталітарної марксистсько-ленінської ідеології та формування вкрай негативного та упередженого ставлення до імперської доби.

Впродовж цього етапу відбувся справжній переворот в історичній науці, теоретико-методологічні підходи та політико-ідеологічні складники були приведені до єдиного спільного стереотипу. Це зумовило суттєве зниження активності вивчення зазначеної теми.

Третій етап окреслимо другою половиною 1950-х – серединою 1980-х рр. В його межах виокремимо два внутрішні періоди, перший з яких припав на «хрущовську відлигу» і рух шістдесятників. Характеризується він активізацією досліджень проблем історії міст, зокрема їхнього промислового розвитку. Другий період – кінець 1960-х – перша половина 1980-х рр., притаманною рисою якого було згортання спроб хрущовських реформ та початок процесу реанімації сталінізму. Попри те, що його особливістю було викривлення історичних подій та активне посилення фальсифікації історії, але саме тоді з'явилося найбільше публікацій з окресленої проблеми.

Нова історіографічна ситуація, яка спричинена політичними змінами, відомими як процес перебудови, дає змогу, на нашу думку, виокремити другу половину 1980-х рр. в окремий, четвертий етап. Криза марксистської парадигми й пошук історичної правди створили умови для відродження об'єктивного, неупередженого дослідження історії міст Надніпрянської України в 1785–1917 рр.

В історіографії першого етапу відсутні які-небудь значні праці, в яких спеціально досліджувався б економічний розвиток міст Наддніпрянщини в 1785–1917 рр. Проте впродовж цього періоду були досягнуті певні успіхи у розвитку краєзнавства. Зокрема істотний інтерес викликають наукові публікації І. Гревса та уродженця м. Умані М. Анциферова, які перебували біля витоків радянської урбаністики.

Серед праць українських учених варто виокремити монографію І. Вологодцева, в якій розглянуто соціально-економічний стан міст українських губерній впродовж другої половини XIX ст. (Вологодцев, 1930). Ті чи інші аспекти соціально-економічного розвитку міст українських губерній, висвітлені в працях відомих українських істориків О. Оглобліна (Оглоблін, 1931), академіків К. Воблого (Воблий, 1930), Д. Багалія (Багалій, 1923), М. Слабченка (Слабченко, 1925-1927), М. Яворського (Яворський, 1925).

Зауважимо, що впродовж цього етапу все ще існувала можливість відносно вільного дослідження питань, що прямо чи опосередковано стосувалися проблеми соціально-економічних процесів в містах Наддніпрянської України в 1785–1917 рр.

Особливістю другого етапу (1930-і – перша половина 1950-х рр.) було те, що відбувався процес формування абсолютної монополії марксистсько-ленінської ідеології в її сталінському варіанті та утвердження вкрай негативного відношення до імперського минулого. Це спричинило суттєве зниження активності вчених щодо дослідження окресленої теми. Через те історіографія цього періоду представлена мінімальною кількістю праць.

Третій етап характеризується публікацією чималої кількості соціально-економічних досліджень, автори яких розглядали етапи та особливості

промислового розвитку Наддніпрянщини переважно в XIX – на початку XX ст. Починаючи з другої половини 1950-х рр. з'являються й праці, що були присвячені безпосередньо соціально-економічним процесам в містах, зокрема і їхньому промислому розвитку. Характерними рисами цих праць було формування і розвиток нових підходів до досліджень, значне розширення джерельної бази, підвищення рівня наукових студій.

Цей етап став одним з найпродуктивніших в радянській історіографії, адже саме тоді були опубліковані ґрунтовні історичні праці з багатоманітних аспектів розвитку міст. Багато з них зберігають актуальність і наукову цінність й дотепер з огляду на широко представлений фактологічний матеріал та глибину аргументації історико-економічних узагальнень.

Тоді ж в історіографії виникло кілька напрямів в містознавстві: власне історичний, історико-архітектурний, економіко-географічний, що стали основою для вироблення міждисциплінарного підходу до проблеми дослідження міста. Серед авторів праць відомі радянські вчені В. Голобуцький (Голобуцький, 1970), І. Гуржій (Гуржій, 1958; 1962), Т. Дерев'янкін (Дерев'янкін, 1960), О. Нестеренко (Нестеренко, 1959) та інші.

Не можемо оминути увагою ґрунтовне багатотомне видання «Історія міст і сіл Української РСР», у якій містяться матеріали з історії українських міст. Хоч видання й перевантажене інформацією щодо історії створення та діяльності більшовицьких організацій, проте у ньому зустрічаємо різноманітні факти стосовно промислового розвитку в містах Наддніпрянщини кінця XVIII – початку XX ст. (Історія міст і сіл Української РСР, 1967-1973).

Практично водночас із виходом «Історії міст і сіл Української РСР» було видано чимало нарисів про міста кожного регіону, в яких автори, зазвичай члени редакційних колегій, звертали увагу на розвиток міської економіки, насамперед промисловості пореформеного періоду.

Насамкінець зауважимо, що четвертий етап радянської історіографії характерний публікацією у 1990 р. монографії Б. Миронова. Важливим, на нашу думку, є висновок автора щодо зниження відсотка міського населення в імперській росії та падіння частки міста в загальноімперському промислово-торговому потенціалі, що свідчило про уповільнення темпів урбанізації в той час, коли в розвинутих європейських країнах відсоток міського населення і загальне промислово-торгове значення міст зростали. Ці характерні особливості мали серйозні наслідки – російська імперія все більше відставала від країн Європи за рівнем і темпами урбанізації та за чисельністю міського населення, продовжуючи лишатись аграрною країною.

Отже, історіографічний огляд дає змогу стверджувати, що коло питань промислового розвитку міст Наддніпрянської України (1785–1917 рр.), котрі досліджувалися радянськими істориками у порівнянні з імперською історіографією значно розширилося. Головна увага в працях радянських учених акцентувалася на вивченні торговельного та промислового законодавства, фінансів, розвитку мануфактури, торгівлі, міського транспорту, різноманітних аспектів процесу містобудування. Крім дослідження зовнішньої й внутрішньої торгівлі та промисловості як

самостійний об'єкт вивчення виокремлюється загальний стан міст та їхній торгово-промисловий потенціал. Характерними рисами, властивими всім дослідженням цього періоду, були: класовий підхід до оцінки та аналізу соціально-економічного розвитку міст; завідомо вкрай негативне ставлення до будь-яких заходів уряду; необ'єктивна та одностороння оцінка законодавчих актів, що обмежувало та значно звужувало дослідницьке пошукове поле. Однак, навіть за умов панування у науці марксистсько-ленінської методології, в основі якої знаходився формаційний підхід, можна було б сподіватися на всебічніший аналіз таких складних явищ як генеза й еволюція аграрного міста до промислового, виникнення та розвиток міської промисловості, роль міст у творенні та функціонуванні ринкових відносин. Не були також поставлені як самостійна проблема, питання порівняльного аналізу техніки та технологій у дрібних промислах й мануфактурах, культури виробництва. Матеріал з цих проблем певною мірою хоч і міститься у дослідженнях радянських авторів, проте деякі питання і сьогодні залишаються дискусійними, а певна частина з них вимагає конкретизації на фактологічному рівні.

Джерела та література

1. Вологодцев І.К. Особливості розвитку міст України. Харків: Держвидав «Господарство України», 1930. Вип. 2. 205 с.
2. Оглоблін О.П. Нариси з історії капіталізму на Україні. К., 1931. Вип.1. 174 с.
3. Воблій К.Г. Нариси з історії російсько-української цукрової промисловості: в 3 т. К.: Всеукраїнська Академія наук, 1930. Т. 2. 1930. 245 с.
4. Багалій Д.І. Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті. Т. I. Історіографічний вступ і доба натурального господарства. Харків: ДВО, 1923. Т. I. 391 с.
5. Слабченко М.Є. Матеріали до економічно-соціальної історії України ХІХ ст. Т. 1–2. Т. I. Одеса: ДВУ, 1925. 318 с.; Т. 2. К.: ДВУ, 1927. 278 с.
6. Яворський М.І. Україна в епоху капіталізму. Харків: Держ. видавництво України, 1924–1925. Вип.1–3. 309 с.
7. Голобуцький В.О. Економічна історія Української РСР. Дожовтневий період. К.: Вид-во «Вища школа», 1970. 301 с.
8. Гуржій І.О. Зародження робітничого класу України (кінець ХVІІІ – перша половина ХІХ ст.). К.: Держполітвидав УРСР, 1958. 180 с.; Його ж. Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні: (з кінця ХVІІІ ст. до 1861 р.). К.: Вид-во АН УРСР, 1962. 207 с.
9. Дерев'янкін Т.І. Промисловий переворот на Україні: Питання теорії та історії. К.: Наукова думка, 1975. 278 с.
10. Нестеренко О.О. Розвиток промисловості на Україні. [В 3 ч.]. Ч. 1: Ремесло і мануфактура. К.: Вид-во АН УРСР, 1959. 496 с.
11. Історія міст і сіл Української РСР. К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1967–1973.

УДК 930.271

Микола НІКОЛАЄВ,

д.і.н., доцент кафедри історії, археології,
інформаційної та архівної справи

Центральноукраїнський національний технічний університет

ДВАНADЦЯТЬ ПОДВИГІВ ГЕРАКЛА В ОЛЬВІЇ

Анотація. Традиційне уявлення, що культ Геракла в Ольвії слугував задля політичної орієнтації переглянуте; на ґрунті нових знахідок свинцевих зображень з ольвійської хори культ Геракла може бути доданий до другорядних ольвійських землеробських культів поряд із Кабірами, Кібелою та Гермесом. Періодичні знахідки свинцевих фігурок Геракла поступово розширюють перелік його подвигів, відображених у витворах ольвійського ливарного мистецтва та дозволяють очікувати в майбутньому знахідки, що відтворюють усі дванадцять подвигів цього героя.

Ключові слова: Ольвія, матеріальна культура, релігія, культу, Геракл

Постановка проблеми. Фундаментальна праця А. С. Русяєвої «Землеробські культу Ольвії догетського часу» вже багато років є настільною книгою кожного, хто вивчає історію античних культів, зокрема, Північного Причорномор'я. Дослідниця, спираючись на наявні майже півстоліття тому матеріали, показала визначальну роль у землеробських культах Ольвії таких божеств, як, наприклад, Деметра тощо. Окрім того, А. С. Русяєва виокремила пантеон другорядних землеробських культів куди ввійшли Кабіри, Кібела, Гермес. Також вчена дослідила всі, відомі на той час зображення чи згадки про культ Геракла в Ольвії та дійшла висновку, що він носив зовсім інший характер; цей культ не набув широкого розповсюдження в Ольвії та слугував, ймовірно, для політичної орієнтації. Зазначимо, що праця А. С. Русяєвої була оприлюднена майже 45 років тому. За цей період відомості щодо культів Ольвії доповнилися новими пам'ятками. Зокрема, розвиток металопошукових приладів останніми десятиліттями дозволив отримати нову масову категорію знахідок — різноманітні литі свинцеві зображення людей, тварин, божеств тощо. Ця обставина актуалізує подальші дослідження культів в Ольвії, зокрема, дозволяє переглянути запропоновані А. С. Русяєвою уяви щодо культу Геракла.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно, публікації та дослідженню нових пам'яток присвячені чисельні статті. У 2004 р. було опубліковано вісім зображень що відпочиває Геракла (Зайцева 2004). Не останнє місце займає і публікація матеріалів, що надходять із культового зольника с. Кателіно ольвійської хори, наприклад (Николаев 2007). Втім, надходження нових матеріалів, зокрема, у приватні збірки, є у сутності безперервним процесом. Традиційно для приватних збірок археологічний контекст таких пам'яток або відсутній, або ненадійний. Відповідно, цілпо

пропонованих нотаток є формування у науково-популярному викладенні та переважно в ілюстративній формі сучасного уявлення щодо культу Геракла в Ольвії з урахуванням такої категорії пам'яток як свинцеві зображення цього героя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Майже два десятиліття потому нами була опублікована унікальна свинцева фігурка Геракла, знайдена на зольнику с. Кателіно (рис.1). Особливість цього витвору полягає у тому, що Геракл зображений із майже унікальними атрибутами – *рогом достатку, дволезовою мотикою та фрігійським ковпаком*. Ріг достатку має відношення до землеробства оскільки дотик до рогу дозволяв запліднити землю, викликав дощ. Додаємо ще дві нові знахідки свинцевих фігурок Геракла з рогом достатку (рис. 2). Дволезова мотика ілюструє п'ятий подвиг Геракла відомий під назвою «Авгієві стайні»; за розповсюдженою інтерпретацією цей подвиг пов'язаний з землеробством та скотарством. Фрігійський ковпак є традиційним головним убором селян. Відповідно, можливо дійти висновку, що культ Геракла в Ольвії мав землеробський характер.

Рис. 1 Свинцева фігурка Геракла з рогом достатку, дволезовою мотикою та фрігійським ковпаком.

Рис. 2. Нові знахідки свинцевих фігурок Геракла з рогом достатку. Округа Ольвії.

Нещодавно колекція зображень Геракла поповнилася свинцевою фігуркою, що зображає сцену боротьби цього героя з биком (рис. 3). Втім, ми не ототожнюємо цю фігурку виключно з сьомим подвигом відомим під

назвою «Критський бик». Зауважимо, що міф про Авгієві стайні містить сцену битви Геракла з ватажком зграї білих биків Фаетоном, якого Геракл «вхопивши за лівий ріг пригнув до землі». Важливо відзначити, що п'ятий подвиг був співзвучний з іншими – десятим – викраденням корів Гериона, сьомим – захопленням білого критського бика, а також з битвою Геракла з річковим богом Ахелосом.

Рис. 3. Свинцева фігурка з зображенням боротьби Геракла з биком.

Рис. 4. Античні витвори скульптури, чорно фігурного вазопису та мозаїки з зображенням боротьби Геракла з биком.

Поповнилася, також колекція зображень відпочиваючого Геракла (рис.5). Ці зображення дещо нагадують широко відоме скульптурне зображення Геракла.

Рис. 5. Зображення відпочиваючого Геракла з ольвійської округи та їхній аналог у мармуровій скульптурі

Нові знахідки ілюструють одинадцятий подвиг Геракла «Яблука Гесперид» (рис.6). Такі зображення є місцевою реплікою відповідного скульптурного зображення героя (рис. 7).

Рис. 6. Дві свинцеві фігурки, що зображають одинадцятий подвиг Геракла «Яблука Гесперид»

Рис. 7. Скульптурне зображення подвигу Геракла «Яблука Гесперид»

Як відомо, свинець є ливарним матеріалом, який не передає тонкі нюанси зображення. Ця обставина іноді не дозволяє виконати надійну інтерпретацію зображення, зокрема, зрозуміти які ж атрибути Геракла присутні на пам'ятці та якій подвиг героя ілюструє таке зображення (рис. 8). Гіпотези щодо інтерпретації атрибутів не розглядаються.

Рис. 8. Свинцева фігурка Геракла з такими, що неоднозначно інтерпретуються атрибутами.

Висновки. Ймовірно, можливо очікувати на знахідку у майбутньому інших свинцевих зображень Геракла які будуть ілюструвати інші подвиги Геракла, тобто не виключено, що в Ольвії існував повний комплект свинцевих фігурок героя у яких були відображені усі його подвиги. У доповнення до згаданих вище досліджень А. С. Русяєвої слід зазначити, що *культ Геракла в Ольвії, поряд з іншими кльтами, також мав землеробський характер.*

УДК 930.2 “16/18”

Світлана ОРЛИК

д.і.н., професор кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи*Центральноукраїнський національний технічний університет***ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ ТА ІСТОРІОГРАФІЇ ДОСЛІДЖЕНЬ
ПОВСЯКДЕННЯ РАННЬОМОДЕРНОЇ ДОБИ УКРАЇНИ (XVI СТ. –
XVIII СТ.)**

***Анотація.** Розглянуто особливості методології досліджень історії повсякденності. Враховуючи широкий тематичний спектр досліджень історії повсякденного життя ранньомодерної доби, акцентовано увагу на широкому застосуванні міждисциплінарних методів досліджень притаманних соціології, антропології, етнології, філософії, культурології, психології тощо. Аналізуючи багатогранну тематику досліджень історії повсякдення українського суспільства ранньомодерної України визначено горизонтальну та вертикальну траєкторію досліджень. Проаналізовано історіографію сучасних вітчизняних досліджень повсякдення ранньомодерної доби України (XVI ст. – XVIII ст.). Доведено, що історія повсякдення є перспективним напрямом вітчизняних історичних досліджень, проте через розмитість предмета дослідження та інші методологічні проблеми, процес його інституалізації затягується.*

***Ключові слова:** повсякдення, історіографія, ранньомодерна доба, міждисциплінарні методи, українське суспільство, повсякденне життя, історико-антропологічний напрямок.*

Напрямок досліджень історії повсякденності поступово і впевнено створює самостійну галузь наукового пізнання. Перші кроки цього обособлення відбулося в останній третині ХХ ст. Цей «історико-антропологічний напрямок» розпочав виокремлюватися у кінці 60-х років ХХ ст. У цей період почало формуватися теоретичне підґрунтя історії повсякденності. Саме праці німецького філософа Едмунда Гуссерля (засновника феноменології), автора теорії соціального конструювання, австрійського і американського соціолога Пітера Бергера і німецького соціолога Томаса Лукмана (засновника «соціогенетичної теорії цивілізацій»), британського соціолога та філософа Норберта Еліаса (розробника історичної філософії культури, культурної антропології та соціології) та інших науковців, заклали теоретичні основи, дали поштовх і утвердили формування окремого напрямку досліджень історичної науки – історії повсякдення.

Особливу роль у формуванні історії повсякдення відіграли засновники школи «анналів» - французькі історики Марк Блок і Люсьєн Февр, які здійснюючи реконструкцію повсякденного життя розширили цей напрямок досліджень. Важливий вклад у напрямку розвитку історії повсякдення вніс французький історик Фернан Бродель розглядаючи повсякдення (особливо матеріальне життя) через призму впливу повсякденності на економіку, а відтак і на розвиток капіталізму.

Важливим і перспективним цей напрямок історичних досліджень визнається і в українській історіографії. Дослідницький інтерес до історії повсякдення постійно зростає, проводяться тематичні наукові конференції та семінари: «Історія України крізь призму мікроісторії та історії повсякденності» - всеукраїнська наукова конференція організована

Інститутом історії України НАН (2010р.); «Історія повсякдення: наукова теорія, методи дослідження, здобутки та перспективи в Україні» - організовано Інститутом історії України НАН спільно з Харківським національним університетом імені В.Н.Каразіна (2010р.); «Історія повсякденності: теорія та практика» - всеукраїнська наукова конференція організована ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (2010р.); «Історія радянської повсякденності: на перехресті джерел» - всеукраїнський науково-теоретичний семінар, організований Інститутом історії, етнології і права Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського (2015 р.); «Повсякденне життя радянського суспільства в добу війни і повоєнні роки» - міжнародна студентська інтернет-конференція організована Ніжинським університетом імені Миколи Гоголя (2016р.); «Досліджуючи минуле: нова соціальна історія на перехрестях методологічних віянь» - конференція організована Національним університетом «Києво-Могилянська академія» (1918 р.); «Повсякдення: візії та смисли» - всеукраїнський науково-теоретичний семінар організований Центром дослідження повсякдення історичного факультету Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського (2020 – 2024 рр.), та ін. Виходять у світ монографії і статті, навчальні заклади включають в освітні програми вивчення дисциплін на кшталт «Історія повсякденного життя в Україні», «Історія повсякденності ранньомодерного суспільства» тощо.

Що стосується сучасних вітчизняних досліджень історії повсякдення українського суспільства різних періодів історії України, то найбільшу кількість досліджень здійснено з питань повсякдення радянської України. Найменш дослідженою є саме ранньомодерна доба України (XVI ст. – XVIII ст.) котра представлена нечисленними працями вітчизняних науковців: Т. Адамус (Адамус, 2010), А. Балануца (Балануца, 2010), Н. Білоус (Білоус, 2006), Л. Буряк (Буряк, 2003), І. Ворончук (Ворончук, 2006), О. Гуржій (Гуржій, 2002), К. Диса (Диса, 2005), В. Дмитренко (Дмитренко, 2010), О. Коваленко (Коваленко, 2010), В. Маслійчук (Маслійчук, 2005; Маслійчук, 2007), Н. Матяш (Матяш, 2010), В. Мільчев (Мільчев, 2010), І. Петренко (Петренко, 2010), І. Сердюк (Сердюк, 2010), Н. Старченко (Старченко, 2008), В. Тацієнко (Тацієнко, 2016; Тацієнко, 2017), М. Яременко (Яременко, 2008) та ін. Певні аспекти повсякденного життя української шляхти кінця XIV - до середини XVII століття розглянуто Н. Яковенко у монографії «Українська шляхта з кінця XIV - до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна» (Яковенко, 2008).

Слід відзначити започаткування у 2010 році Інститутом історії України серії колективних монографічних видань «З історії повсякденного життя в Україні». Перші історичні студії в 2-х томах були присвячені «Повсякденню ранньомодерної доби» (Повсякдення, 2012; Повсякдення, 2013), які включили в себе масив статей у яких доволі строкато і різнобічно представлено тематику повсякденного життя різних станів українського суспільства ранньомодерної доби за напрямками: практики, казуси та девіації повсякдення; дослідження

світу речей і повсякденних уявлень.

Узагальнюючи основні тенденції розвитку історії повсякдення в Україні відповідальний редактор вищезгаданого видання В. Горобець відзначив, що у дослідженнях історії повсякдення ранньомодерної доби сформувалися два підходи: «Прибічники одного з них роблять акцент на встановленні «елементів, що повторюються», як визначального чинника рутинізації повсякдення, а, відтак, і стабілізації соціальних структур. Адепти другого, навпаки, сенс своєї дослідницької роботи вбачають у виявленні якраз усього того змінного, нестабільного, внутрішньо суперечливого, унікального, що і формує те чи інше історичне повсякдення, «закріплюючи» за окремими історичними персонажами ролі чи то суб'єктів, чи то об'єктів історичного дійства» (Горобець, 2012).

Значний масив публікацій присвячених повсякденню ранньомодерної доби України можна знайти у спеціалізованому науковому збірнику Інституту історії України НАН України, який було засновано у 2002 р. Проте, на превеликий жаль випуск цього журналу було припинено у 2020 р.

Багатогранний і невловимий образ повсякдення ранньомодерної України, досліджується за різними напрямками і тематикою що не дозволяє сформувати загальноприйнятої сталої матриці цих досліджень, можливо саме це дозволяє досягнути глибини історичної суті людського суспільства у цілому і людини як особистості у цьому суспільстві зокрема. Враховуючи що історія повсякденності є субдисциплінарною дисципліною, яка окрім методів досліджень котрі притаманні історичним дослідженням широко використовує й інші міждисциплінарні методи притаманні соціології, антропології, етнології, філософії, культурології, психології тощо. Історія повсякденності перетинається з соціальною історією та мікроісторією, проте має ряд особливостей.

У сучасній вітчизняній історіографії досліджень історії повсякдення українського суспільства ранньомодерної України у тій чи іншій мірі здійснено дослідження за наступними напрямками :

- повсякдення представників різних станів українського суспільства: князів, шляхти, селян, містян, гетьманів і козаків, церковнослужителів тощо;
- дитина і дитинство, включаючи проблему дитячої та підліткової праці;
- шлюбно-сімейні відносини, включаючи насильство та конфлікти у родині та контекст історії сексуальності;
- повсякденний побут та практики (в т.ч. магічні та окультні);
- повсякденність у освітній сфері (в т.ч. повсякдення шкіл, академій тощо);
- церковне повсякдення різних конфесій та місце релігії у житті українського суспільства;
- козацьке буття;
- побутові правопорушення і кримінальні злочини: крадіжки, п'янство, бійки, вбивства тощо;

- вирішення у судах цивільних конфліктів які виникали у різних станів, в тому числі вирішення проблем права власності щодо правового доведення шляхетства, проблеми отримання спадщини тощо;
- культура і традиційні цінності у повсякденному житті різних станів українського суспільства на ін.

Особлива увага приділяється дослідженням повсякдення які розглядають девіантну поведінку окремих членів суспільства.

Аналізуючи теми досліджень історії повсякдення українського суспільства ранньомодерної України спостерігається горизонтальне та вертикальна траєкторія досліджень. Горизонтальна траєкторія розширює тематичну ширину досліджень яка є не обмеженою і багатогранною як саме життя людини. Щодо вертикальної траєкторії досліджень то вона знаходиться у рамках тематичної ніші, але спрямована на «глибину занурення» і сприяє деталізації, яка у свою чергу дозволяє підтвердити або спростувати певні тенденції в українському суспільстві з урахуванням різноманітних факторів, в т. ч. регіональних, територіально-географічних, нормативно-правових, економічних, культурних тощо. Погоджуємося з думкою В. Тацієнка про те, що «локальні дослідження дають можливість вирізнити регіональні особливості, як, врешті, і підтвердити чи заперечити загальні тенденції» (Тацієнко, 2016).

Таким чином, історія повсякдення набуває широкого зацікавлення серед сучасних вітчизняних дослідників. Тематика історії повсякденності є надзвичайно широкою і багатогранною, проте через розмитість предмета дослідження та інші методологічні проблеми, процес інституалізації цього напрямку вітчизняної історичної науки затягується.

Джерела та література:

1. Адамус Т. (2010). Магічні практики на території Гетьманщини та на підросійських землях України у XVIII ст. Краєзнавство. №3. С.56-63.
2. Балануца А. (2010). Литовська метрика як джерело дослідження повсякденності у Великому князівстві Литовському. Історія повсякденності: теорія та практика : матеріали всеукраїнської наукової конф. (м.Переяслав-Хмельницький, 14–15 травня 2010 р.). Переяслав-Хмельницький. С.73 – 76.
3. Білоус Н. (2006). "Вірність" і "зрада" у світосприйнятті міщанства Київщини та Волині в XVI - першій половині XVII ст. *Соціум. Альманах соціальної історії*. Вип. 6. С. 141–160.
4. Буряк Л. (2003). Повсякденне життя козацької еліти Лівобережної України XVIII ст. крізь призму матеріального світу. *Соціум. Альманах соціальної історії*. Вип. 2. С. 197–206.
5. Ворончук І. (2006). Подружні зради як наслідок практики укладання шлюбів в Україні в XVI–XVII ст. (на матеріалах ранньомодерної Волині). *Соціум. Альманах соціальної історії*. Вип. 6. С.161–201.

6. Горобець В. (2012). Багатоликий і важко вловлюваний світ повсякдення ранньомодерної України. Повсякдення ранньомодерної України. Історичні студії в 2-х томах. Т. 1: Практики, казуси та девіації повсякдення. Київ: Інститут історії України НАН України. С.9–12.
7. Гуржій О. (2002). "Іван носить плахту, а Настя-булаву"? Суспільно-політичний портрет елітної жінки першої третини XVIII ст. *Соціум. Альманах соціальної історії*. Вип.1. С.219–230.
8. Диса К. (2005). Роль родини в українських судах про чари. *Соціум. Альманах соціальної історії*. Вип. 5. С.185–195.
9. Дмитренко В. (2010). Родина священиків села Шкурати Пирятинської протопопії: спроба реконструкції за матеріалами сповідних розписів другої половини XVIII ст. *Краєзнавство*. №3. С.56–63.
10. Коваленко О. (2010). Гончарні вироби в побуті заможного міщанства: зміни другої половини XVIII століття. Історія повсякденності: теорія та практика : матеріали всеукраїнської наукової конф. (м.Переяслав-Хмельницький, 14–15 травня 2010р.). С.218 – 221.
11. Коваленко О. (2010). Гончарські родини Полтави XVIII ст. *Краєзнавство*. №3. С.109–115.
12. Маслійчук В. (2005). Девіантна поведінка жінки на Слобожанщині в 80-90-х рр. XVIII ст.(за матеріалами повітових судів Харківського намісництва). *Соціум. Альманах соціальної історії*. Вип. 5. С.197–215.
13. Маслійчук В. (2007). До історії родинної конфліктності. Насильство у родині на Лівобережній та Слобідській Україні у другій половині XVIII ст. *Соціум. Альманах соціальної історії*. Вип. 7. С.243–263.
14. Матяш Н. (2010). «Денні записки» генерального підскарбія Якова Марковича як джерело до історії повсякденності. *Історія повсякденності: теорія та практика* : матеріали всеукраїнської наукової конф. (м.Переяслав-Хмельницький, 14–15 травня 2010 р.). С.76–79.
15. Мільчев В. (2010). Повсякденність запорозьких гайдамаків-здобичників за Нової Січі. *Історія повсякденності: теорія та практика* : матеріали всеукраїнської наукової конф. (м.Переяслав-Хмельницький, 14–15 травня 2010 р.). Переяслав-Хмельницький. С.107–109.
16. Петренко І. (2010). Шлюбно-сімейні відносини в контексті православної повсякденної культури росії (XVIII ст.). *Краєзнавство*. №3. С.97–103.
17. Повсякдення ранньомодерної України. (2012). Історичні студії в 2-х томах. Т.1: Практики, казуси та девіації повсякдення / Гол. ред. В. Смолій. К.: Інститут історії України, 328 с.
18. Повсякдення ранньомодерної України. (2013). Історичні студії в 2-х томах. Т. 2: Світ речей і повсякденних уявлень / Гол. ред. В. Смолій; відп. ред. В.Горобець. К.: Інститут історії України, 358 с.
19. Сердюк І. (2010). Повторні шлюби в Гетьманщині у другій половині XVIII ст. (за даними метричної книги Христорождественської церкви містечка Яреськи Миргородського полку). *Краєзнавство*. №3. С.48–56.

20. Старченко Н. (2008). Возні на Волині в останній третині XVI-на початку XVII ст.: судові урядники чи слуги? *Соціум. Альманах соціальної історії*. Вип.8 . С.134–162.
21. Тацієнко В. (2016). Матеріальне забезпечення православного парафіяльного духовенства Уманського повіту у XIX – на початку XX ст. *Емінак*. № 1(2). С.33 (33–40).
22. Тацієнко В. (2017). Повсякденне життя православного парафіяльного духовенства київської єпархії в кінці XVII – на початку XX ст. : автореф. дис. ... к.і.н.: 07.00.01. Миколаїв, 22 с.
23. Яковенко Н. (2008). Українська шляхта з кінця XIV – до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. К.: Критика, 469 с.
24. Яременко М. (2008). Навчатися чи не навчатись? До питання про освітні стратегії посполитих Гетьманщини у XVIII ст. та пов'язану з ними соціальну мобільність. *Соціум. Альманах соціальної історії*. Вип. 8. С.218–236.

УДК 930(477)

Олександр БОНДАРЕНКО

д.і.н., професор, професор кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи

Центральноукраїнський національний технічний університет

Олег Краснощоків

магістрант I курсу групи ІА – 24М

Центральноукраїнський національний технічний університет

МІСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XVIII – ПОЧАТКУ XX СТ.: СУЧАСНИЙ ВІТЧИЗНЯНИЙ ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС

Анотація. Розглядається рівень дослідження історії формування, становлення та діяльності міського самоврядування Наддніпрянської України останньої чверті XVIII – початку XX ст. в сучасній українській історичній науці. Аналізуються ключові напрями вивчення діяльності міських органів самоврядування та недостатньо досліджені аспекти зазначеної проблеми. Зроблено висновок, що автори передусім вивчають правові основи міського самоврядування, висвітлюють особливості імперської адміністративної політики щодо українських міст, рівень автономії міських дум та механізми взаємодії місцевої влади з державними структурами, соціальний склад міських дум та участь містян у самоврядуванні.

Ключові слова: міське самоврядування, Наддніпрянська Україна, історіографія, органи міського громадського управління.

Abstract. The level of research on the history of the formation, establishment and activities of urban self-government in Dnieper Ukraine in the last quarter of the 18th – early 20th centuries in modern Ukrainian historical science is considered. The key areas of study of the activities of urban self-government bodies and insufficiently researched aspects of the problem are analyzed. It is concluded that the authors primarily study the legal foundations of urban self-government, highlight the features of imperial administrative policy towards Ukrainian cities, the level of autonomy of city councils and mechanisms of interaction of local authorities with state structures, the social composition of city councils and the participation of citizens in self-government.

Keywords: urban self-government, Dnieper Ukraine, historiography, urban public administration bodies.

Однією з умов становлення в Україні реального громадянського суспільства є ефективно міське самоврядування, яке повністю відповідало б європейським стандартам. Пріоритетна роль у нинішньому урбанізованому світі безсумнівно належить міському самоврядуванню як важливому суб'єкту місцевого самоврядування й спричинена кількома чинниками. По-перше, у містах сконцентровано найважливіші економічні, соціальні та електоральні

владні ресурси. По-друге, міста відіграють першорядну адміністративну та політичну роль центрів державної влади. По-третє, саме на міському рівні відбувається розбудова та утвердження демократичних інституцій, постають реальні передумови ефективного контролю міських громад за владними державними структурами. Саме цим можна пояснити посилення наукового зацікавлення вчених-гуманітаріїв історією виникнення та функціонування міського самоврядуництва.

Після здобуття незалежності у 1991 році українська історична наука пережила значні трансформації, що зумовили зміну дослідницьких пріоритетів. *Крах радянської тоталітарної системи* привів до корінної перебудови всіх сторін суспільного життя, тому вперше після 1917 р. виникла така історична ситуація, яка не лише не перешкоджала, а, навпаки, сприяла поступальному розвитку історіографічного процесу. Відхід від радянської історіографічної традиції, яка переважно розглядала місцеве самоврядування через призму «класової боротьби» та централізованого управління, відкрив нові можливості для вивчення міської влади в Наддніпрянській Україні останньої чверті XVIII – початку XX ст.

У сучасній українській історичній науці різноманітні аспекти історії міського самоврядування імперського періоду стали предметом дослідження багатьох дослідників, авторів чималої кількості монографічних та дисертаційних праць, присвячених вивченню діяльності міських органів самоврядування зазначеного періоду. З-поміж них насамперед виокремимо роботи Ю. Глизи (Глизь, 2019). О. Двуреченської (Двуреченська, 2006), Ю. Нікітіна (Нікітін, 2015), Л. Цибуленко (Цибуленко, 2003), О. Черемісіна (Черемісін, 2017). У працях названих авторів здійснено аналіз історії формування, становлення та діяльності міського самоврядування Наддніпрянської України останньої чверті XVIII – початку XX ст.

Одним із ключових напрямів є дослідження правових основ міського самоврядування, зокрема аналіз міських реформ російської імперії 1785, 1870 та 1892 рр. У цих працях висвітлюються особливості імперської адміністративної політики щодо українських міст, рівень автономії міських дум та механізми взаємодії місцевої влади з державними структурами.

Інший важливий аспект дослідження – соціальний склад міських дум та участь населення у самоврядуванні. Дослідники аналізують, які соціальні групи впливали на міську політику та як зміни у виборчій системі (зокрема, майновий ценз) позначалися на представництві різних верств. Окрему увагу приділено ролі купецтва, ремісників та інтелігенції в міських органах влади.

Третій напрям – дослідження економічної діяльності міських дум, включаючи їхню роль у розвитку міської інфраструктури, торгівлі та промисловості. Досліджуються питання фінансування комунальних проектів, регулювання міського господарства, розвитку освіти та медицини.

Окремий інтерес становлять регіональні особливості міського самоврядування. Дослідники порівнюють функціонування міських дум у Києві, Харкові, Одесі, Катеринославі та інших містах, враховуючи вплив економічного розвитку та етнічного складу населення.

Отже, вітчизняна історіографія охоплює різні аспекти діяльності міського самоврядування, поступово розширюючи аналіз його ролі у громадському житті Наддніпрянської України.

Зауважимо, що в проблематиці сучасної літератури можна побачити таку еволюцію: серед праць 1990-2000 рр. автори звертали увагу на вивчення міського законодавства, змін, що відбулися у ньому впродовж останньої чверті XVIII – початку XX ст., організаційної структури органів міського самоврядування, кількісний та становий склад міських загальної та шестигласної дум, вибори міських голів; у пізніших роботах поряд з вищеназваними напрямками досліджень, важливим напрямом історіографії міського самоврядування стало вивчення проблем господарсько-економічної, фінансової діяльності та соціальної політики самоврядування.

Попри значний внесок сучасної української історіографії у вивчення міського самоврядування Наддніпрянської України кінця XVIII – початку XX ст., низка аспектів залишається недостатньо дослідженою. Це пов'язано як із обмеженістю архівних джерел, так і з певними традиціями історичних досліджень, що акцентували увагу на загальних адміністративно-правових аспектах, залишаючи поза увагою соціально-економічний та культурний контексти.

Серед недостатньо досліджених аспектів міського самоврядування Наддніпрянської України кінця XVIII – початку XX ст. в сучасних дослідженнях вітчизняних істориків виокремимо такі:

1. Повсякденна діяльність міських дум і управ. Більшість досліджень зосереджується на аналізі законодавчих реформ 1785, 1870 та 1892 рр., однак недостатньо висвітлена їхня реалізація на місцях, вплив цих реформ на повсякденну діяльність міських дум і управ, розв'язання конфліктів між міськими чиновниками та центральною владою.

2. Взаємодія міського самоврядування з різними соціальними верствами: міської влади з ремісниками, торговцями, робітниками та селянами, які переселялися до міст. Зокрема, як зміни в міському самоврядуванні впливали на умови праці та життя цих груп, чи були механізми залучення простих мешканців до управління містом або вони залишалися поза політичним процесом.

3. Регіональні особливості міського самоврядування. Дослідження, як правило, зосереджені на великих містах, таких як Київ, Харків, Одеса та Катеринослав. Водночас міста середнього та малого розміру, які складали більшість міських поселень Наддніпрянської України, залишаються малодослідженими. Важливо проаналізувати функціонування дум у містах, які мали обмежені фінансові та людські ресурси.

4. Фінансова політика міських самоврядних органів. Роль міського самоврядування у формуванні місцевих бюджетів, оподаткуванні та розподілі коштів також залишається недостатньо вивченою. Потребує аналізу питання, які доходи формували бюджети міських дум, наскільки вони були фінансово незалежними та як розподіляли кошти між різними сферами міського життя – освітою, медициною, благоустроєм.

5. Вплив міського самоврядування на соціальну політику. Хоча є чимало робіт, які аналізують розвиток промисловості та економіки міст, але недостатньо вивченим залишається питання соціальної політики міських дум: розв'язання проблем бідності, безробіття, забезпечення житлом робітників, медичного обслуговування тощо.

6. Гендерний аспект міського самоврядування. Залишається майже не дослідженою роль жінок у міському самоврядуванні – чи брали вони участь у виборчих процесах, як впливали на розвиток соціальної політики міст, які сфери громадського життя контролювали. Аналіз цих аспектів допоможе краще зрозуміти динаміку суспільних змін того часу.

7. Вплив міського самоврядування на культурний розвиток міст. Окремим напрямом досліджень має стати роль міських дум у створенні театрів, музеїв, бібліотек, підтримці друкарень і видавництв. Деякі великі міста Наддніпрянської України були важливими культурними центрами, однак досі залишається відкритим питання, наскільки міські думи впливали на цей розвиток і чи фінансували культурні ініціативи.

Отже, в сучасній українській історичній науці, попри відсутність узагальнювальної історіографічної праці, зазначена проблема знайшла відображення у різнобічних за тематикою та глибиною з'ясування певних аспектів, жанром та формою наукових публікаціях, зокрема в узагальнювальних працях та спеціальних монографічних дослідженнях, науково-популярній літературі, займаючи відповідне місце в сучасному історіографічному дискурсі. Проблематика міського самоврядування у вітчизняній історіографії має міждисциплінарний характер та тісно пов'язана з регіональними особливостями та тенденціями розвитку українських міст.

Джерела та література

1. Глизь Ю.І. Київська міська дума: розбудова модерного міста. Київ: Інститут історії України НАН України, 2019. 328 с.
2. Двуреченська О.С. Органи міського самоврядування Катеринослава: формування, структура та напрями діяльності (кінець XVIII – початок XX ст.). Дніпропетровськ, 2006. 169 с.
3. Нікітін Ю. О. Пореформені міста Лівобережної та Слобідської України у другій половині XIX ст.: історичний аспект самоврядування: автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. К., 2015. 39 с.
4. Цибуленко Л. О. Органи самоврядування Одеси, Миколаєва, Херсона у розбудові муніципальної земельної та виробничої власності в кінці XIX – на початку XX століття: монографія. Херсон. юрид. ін-т Нац. ун-ту внутр. справ. Херсон: Айлант, 2003. 159 с.
5. Черемісін О.В. Міське самоврядування на Півдні України в 1785–1917 рр. Херсон, 2017. 582 с.

ІНФОРМАЦІЙНА, БІБЛІОТЕЧНА ТА АРХІВНА СПРАВА

УДК 094+025.171

Людмила ГЛЄБОВА

к.філол.н., доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи

Центральноукраїнський національний технічний університет

ЕКСПЕРТИЗА, ВІДБІР ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ КНИЖКОВИХ ПАМ'ЯТОК У БІБЛІОТЕКАХ

***Анотація.** У статті розглядаються основні аспекти експертизи, відбору та збереження книжкових пам'яток у бібліотеках. Визначено важливість та необхідність оцінки історичної, наукової та художньої цінності видань, критерії їхнього відбору, а також ключові заходи щодо забезпечення належних умов збереження. Окрему увагу приділено питанням реставрації, консервації та оцифрування книжкових пам'яток, що сприяє їх довготривалому збереженню та популяризації. Визначено роль бібліотек у збереженні культурної спадщини та забезпеченні доступу до рідкісних документів для майбутніх поколінь.*

***Ключові слова:** книжкова пам'ятка, експертиза документів, відбір, збереження, бібліотечні установи.*

Книжкові пам'ятки є важливою частиною культурної спадщини кожного народу. Вони мають унікальну історичну, наукову та художню цінність, потребують ретельного дослідження, відбору та збереження. «У всьому світі документні фонди розглядаються як стратегічний ресурс держави, головний ланцюг системи збереження культурного надбання нації» (Зеленська, 2011: 190).

У бібліотеках проводиться комплекс заходів, спрямованих на виявлення, оцінку та забезпечення належних умов зберігання таких документів.

Проблеми відбору та збереження книжкових пам'яток у бібліотечних установах частково знайшли відображення у дослідженні Бойко В., & Кулешов С. (Бойко & Кулешов, 2023). Автори справедливо зауважують, що «частиною рухомих пам'яток історії та культури, що мають бути внесені до ДРНКН (Державного реєстру національного культурного надбання – пояснення наше, Л. Глєбова), є книжкові пам'ятки. Але, на жаль, на сьогодні цієї частини немає» (Бойко & Кулешов, 2023 : 71). Досить ґрунтовно питання відбору, експертизи та збереження було розглянуто у публікаціях Г. Ковальчук (Ковальчук, 2004; Ковальчук, 2012). Дослідниця переконана, що термін «книжкова пам'ятка» більш адекватно розкриває суть книги як важливого історико-культурного надбання, на відміну від понять «цінна» та «рідкісна» книга. Практичні аспекти роботи із цінними та рідкісними документами в Обласній науковій універсальній бібліотеці імені Д. Чижевського (м. Кропивницький) знайшли своє висвітлення у наукових розвідках Наталії Зеленської (Зеленська, 2011; Зеленська, 2021).

Фахівці переконані, що «сьогодні найбільш актуальним є питання

державної та міжнародної реєстрації стародруків та рідкісних видань – книжкових пам'яток, вирішення якого пов'язане з колом методичних проблем, насамперед із розробкою критеріїв цінності документів, їх виявленням, описом, паспортизацією колекцій та уніфікацією електронного опису, створенням єдиного програмного забезпечення для цього або можливості конвертації подібної інформації при її зведенні» (Ковальчук, 2004: 234). Така робота проводиться, наприклад, в обласних наукових бібліотеках. Як зазначає Н. Зеленська, «робота над створенням обласного реєстру рідкісних і цінних документів, що знаходяться у фондах бібліотек та музеїв області в обласній універсальній науковій бібліотеці ім. Д.І.Чижевського розпочалась в серпні 2009 року. Створена електронна база даних «Обласний реєстр рідкісних і цінних документів, що знаходяться у фондах бібліотек та музеїв області», яка нараховує 7869 записів» (Зеленська, 2011).

Експертиза є першим і одним із найважливіших етапів роботи з книжковими пам'ятками. Вона включає: аналіз видання за допомогою довідкових та бібліографічних джерел для встановлення його рідкісності, значущості та оригінальності (бібліографічна експертиза); дослідження фізичних характеристик книги (матеріалу, шрифту, ілюстрацій, палітурки тощо) (кодикологічний аналіз); визначення почерку та особливостей письма у рукописних пам'ятках (палеографічна експертиза); виявлення варіантів тексту, авторства та редакційних змін (текстологічний аналіз); аналіз матеріалів книги для визначення їхнього стану та способів реставрації (фізико-хімічна експертиза).

Відбір книжкових пам'яток проводиться на основі їх історичної цінності – документи, що відображають важливі події, постаті чи епохи. Вагомою є також їх наукова значущість – рідкісні видання, що мають унікальне значення для науки, та художня цінність – книги з унікальними ілюстраціями, палітурками, орнаментами. Рідкісність та унікальність – ще один критерій, такими є видання, що збереглися в обмеженій кількості або мають виняткову особливість. При відборі документів звертають також увагу і на стан збереження важливими є реставраційні заходи для продовження існування книги.

Особливо детально критерії оцінки пам'яток було розроблено фахівцями Міжнародного консультативного комітету Програми «Пам'ять світу» (Ковальчук, 2004: 30 – 31). Серед критеріїв оцінки: вплив документа на історичні процеси, його соціальна цінність, унікальність та рідкісність тощо.

На Кіровоградщині у сфері оцінки та збереження книжкових пам'яток значимою є діяльність «відділу рідкісної книги, що є науковим підрозділом ОУНБ ім. Д.І. Чижевського, який здійснює формування, збереження, наукове опрацювання, дослідження фонду стародрукованих книг і рідкісних видань XVI-XX ст. та обслуговування користувачів. Фонд відділу нараховує понад 22 тисячі видань, 7 із них – рідкісні і підлягають внесенню до Державного реєстру національного культурного надбання. Окрасою фонду є видання першодрукарів І. Федорова, П. Мстиславця, Т. і А. Невежі, видавнича продукція Львівського Ставропігійського Успенського братства, відомого

львівського друкаря М. Сльозки. Широко репрезентовані у фонді відділу видання Києво-Печерської лаври, Почаївської та Унівської друкарень. Окремий масив фонду відділу становлять рідкісні видання XIX-XX ст. Серед них – перші та прижиттєві видання класиків української та зарубіжної літератури, істориків та науковців» (Зеленська, 2021: 72).

Збереження книжкових пам'яток у бібліотеках передбачає комплекс спеціальних заходів, серед яких оптимальні умови зберігання – контроль вологості, температурного режиму, освітлення; реставрація та консервація – очищення, зміцнення аркушів, відновлення палітурок; оцифрування – створення електронних копій для збереження інформації та доступності; правовий захист – забезпечення законодавчого регулювання та охорони книжкових пам'яток; популяризація – організація виставок, лекцій, цифрових архівів для широкого ознайомлення громадськості.

Як справедливо зауважують дослідники Бойко В., & Кулешов С. «бібліотеки планують унесення до ДРНКН сукупностей книжок (бібліотечних зібрань та історичних колекцій) на відміну від архівів і музеїв (хоча в нормативно-правовому акті для музеїв ця норма наявна)» (Бойко & Кулешов, 2023). Основна трудність при цьому – «надмірна кількість об'єктів для внесення до ДРНКР. Рационально, по-перше, визначити етапність унесення пам'яток до ДРНКН, наприклад, для видань обмежитись інкунабулами та палеотипами, а для рукописних книг – до 1500 р. (за західно-європейською історіографією – кінцем середніх віків)...на початкових етапах потрібно дещо звузити склад категорій – цінні і рідкісні пам'ятки мають надто широке представництво, сформулювати критерії та ознаки для категорії «унікальна книжкова пам'ятка». Особливо це стосується об'єктів XVIII–XX ст.» (Бойко & Кулешов, 2023: 72 – 73). Вважаємо, що нині, у період активних воєнних дій, питання внесення книжкових пам'яток до ДРНКН, як це не дивно звучить, особливо на часі, оскільки саме за цієї умови можливим є їх повноцінна, експертиза, відбір, облік та збереження.

Таким чином, експертиза, відбір та збереження книжкових пам'яток є важливими процесами, що сприяють збереженню культурної спадщини та наукового знання. Бібліотеки відіграють ключову роль у цьому, використовуючи сучасні технології та методи для збереження унікальних друкованих та рукописних видань для майбутніх поколінь.

Джерела та література:

1. Бойко В., & Кулешов С. (2023). Рухомі пам'ятки історії та культури в Державному реєстрі національного культурного надбання: порівняльний аналіз. *Соціум. Документ. Комунікація*, (19), 60 – 80. <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2023-19-60-8>
2. Зеленська Н. (2021). Наукові розвідки відділу рідкісних та цінних видань. *Бібліотечна орбіта Кіровоградщини*, 13. С.72 – 73.
3. Зеленська Н.М. (2011). Співпраця відділу рідкісних і цінних документів з архівними та музейними установами. *Бібліотечна орбіта Кіровоградщини*, 4. С.190 – 193.

4. Ковальчук Г. І. (2004). Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах. Київ: НБУВ. 644 с.
5. Ковальчук Г. (2012). Чи потрібен Україні Державний реєстр книжкових пам'яток? *Бібліотечний вісник*, 6. С. 3 – 10.

ФІЛОСОФІЯ, ПЕДАГОГІКА, ФІЛОЛОГІЯ

УДК 37.091.212

Вікторія БАРАБАШ

к. пед. н., доцент кафедри історії,

археології, інформаційної та архівної справи

Центральноукраїнський національний технічний університет

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація У статті розглянуто стратегічні орієнтири виховної роботи зі здобувачами вищої освіти ЦНТУ як важливий компонент формування всебічно розвиненої особистості. Визначено основні напрями виховання, що сприяють розвитку морально-етичних цінностей, громадянської відповідальності та формують відповідальних, освічених і соціально активних громадян.

Ключові слова: національне виховання, стратегічні орієнтири, здобувачі вищої освіти, особистісний розвиток, громадянська відповідальність, освітній процес, центр виховної роботи.

Постановка проблеми. Сучасні виклики, такі як глобалізація, соціальні зміни та суспільна нестабільність в умовах війни вимагають від студентства не лише високого рівня професійних знань і навичок, а й високої духовності, критичного мислення та соціальної відповідальності. Молодь стикається з низкою проблем, серед яких вплив соціальних мереж, інформаційне перенасичення, психологічні труднощі, тож комплексний підхід до виховання, що реалізується через співпрацю між викладачами, адміністрацією, студентським самоврядуванням, громадськими організаціями, є необхідною умовою для гармонійного розвитку майбутніх фахівців.

Актуальність теми. Виховання молоді в закладах вищої освіти – надзвичайно актуальне питання сьогодення. Університети відіграють ключову роль у формуванні громадян, здатних до самореалізації, конструктивної взаємодії в суспільстві та активної участі у розбудові держави. Виховна робота сприяє розвитку лідерських якостей, морально-етичних принципів і патріотизму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні психолого-педагогічні дослідження проблеми національного виховання висвітлено у працях І. Бежа, В. Кременя, С. Сисоєвої, Л. Канішевської та ін. У Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні представлено ґрунтовне дослідження стану та еволюції національної освіти протягом 30 років незалежності України, окреслено ключові виклики освітньої галузі, проаналізовано чинники їхнього виникнення, а також запропоновано науково

обґрунтовані напрями модернізації вітчизняної освіти в контексті глобалізаційних процесів, європейської інтеграції, інноваційного розвитку та збереження національної ідентичності (Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, 2021).

Актуальним є дослідження Канішевської Л. та Малиношевського Р., у якому представлено короткий цикл науково-практичних заходів, які були ініційовані і проведені Інститутом проблем освіти НАН України, спрямовані на пошук оптимальних механізмів нівелювання викликів, спричинених військовою агресією шляхом популяризації освітніх інновацій (Канішевська & Малиношевський, 2023).

Виклад основного матеріалу дослідження. У Центральнотехнічному національному університеті виховна робота зі здобувачами вищої освіти регулюється нормативно-правовими документами, зокрема Конституцією України, Декларацією прав людини, Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті та ін. На їх основі розроблено Концепцію виховної роботи в ЦНТУ, стратегічними орієнтирами якої є «формування особистості, яка усвідомлює свою приналежність до українського народу, спрямована на втілення в життя української національної ідеї, виховання демократичного, антропологічного світогляду, яка поважає громадянські права і свободи, традиції народів і культур світу, а також національний, релігійний, мовний вибір кожної людини». (Концепція виховної роботи в Центральнотехнічному національному університеті, 2022). У документі слушно зазначено, що формування національної інтелігенції, розвиток інтелектуального потенціалу нації та виховання її духовної еліти є не менш важливим завданням вищих навчальних закладів, ніж підготовка висококваліфікованих спеціалістів.

Виховання у вищій школі – цілеспрямований процес, що враховує особливості кожного закладу вищої освіти, зокрема професіоналізм викладацького складу, який відіграє ключову роль у передачі здобувачам духовно-моральних, етичних і ділових якостей. Взаємодія викладачів зі студентами має значний вплив на їхній світогляд, сприяючи тим самим формуванню вираженої життєвої позиції, здатності критично мислити, застосовувати та розширювати отриманий досвід. Це процес формування носіїв прогресивних ідей, активних учасників суспільно-політичного життя та відповідальних громадян.

У Центральнотехнічному національному університеті виховний процес координує Центр виховної роботи, який тісно співпрацює з ректоратом університету, деканатами, науково-педагогічними працівниками, членами студентського самоврядування, учасниками студентського молодіжного клубу, спортивного клубу, профспілковим комітетом здобувачів вищої освіти, бібліотекою, загальноуніверситетською газетою «Студентський вісник». До виховної роботи залучені основні підрозділи університету, зокрема, відділ практики, відділ кадрів, центр кар'єри, приймальна комісія,

Служба психологічної підтримки ЦНТУ, Центр цивільного захисту та безпеки життєдіяльності, Відділ міжнародних зв'язків та ін.

Розглянемо провідні напрями виховання студентської молоді Центральноукраїнського національного технічного університету.

Морально-етичне виховання студентів є ключовим компонентом освітнього процесу у вищій школі, оскільки формує не лише професіоналів, а й відповідальних, свідомих і чесних громадян. Його важливість зростає в умовах сучасних суспільних викликів, коли необхідно виховати молодь, здатну прийняти відповідні рішення та діяти в інтересах суспільства і держави.

Основними аспектами морально-етичного виховання є формування моральних цінностей, удосконалення етичних норм, запобігання негативним явищам, формування громадянської свідомості та соціальної відповідальності. Морально-етичне виховання реалізується через тематичну спрямованість навчальних дисциплін, виховні заходи, волонтерську діяльність, студентське самоврядування та особистий приклад викладачів. В університеті зазначені вище форми роботи реалізуються під час проведення заходів на виконання Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві, проведення бесід в академічних групах з актуальних питань морального виховання, в активній участі здобувачів вищої освіти та співробітників університету у добровільній діяльності, донорстві та благодійних заходах, серед яких відвідування дитячих будинків та надання їм допомоги, волонтерська діяльність.

На сайті ЦНТУ створено Сторінку пам'яті «Студенти Центральноукраїнського національного технічного університету, котрі поклали своє життя в боях за незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України». Протягом трагічних 2022-2024 років університетська спільнота акумулює інформацію про своїх студентів та випускників, які загинули, захищаючи Батьківщину.

Правове виховання сприяє становленню відповідальної, соціально активної молоді, здатної діяти в межах правового поля, захищати свої права та поважати законодавство, що є основою стабільного й демократичного суспільства. У цьому напрямку для здобувачів ЦНТУ проводяться лекції, семінари, тренінги із залученням юристів та правозахисників. Організуються зустрічі з представниками поліції і юстиції м. Кропивницького, з працівниками виконавчої влади; проводяться заходи щодо протидії хабарництву, зловживанням і корупції в закладах освіти, заходи щодо виконання Комплексної програми профілактики злочинності, проводиться індивідуальна виховна робота зі здобувачами вищої освіти, схильними до правопорушень.

У формуванні гармонійної, всебічно розвиненої особистості значущу роль відіграє художньо-естетичне виховання студентської молоді. У сучасному світі, де технічний прогрес і цифровізація змінюють традиційні форми сприйняття культури, особливо актуальним стає розвиток естетичних почуттів і художнього смаку. Художньо-естетичне виховання формує духовні цінності, розвиває креативність, комунікативні навички, сприяє збереженню

національної культури та традицій. Серед шляхів реалізації художньо-естетичного виховання виокремимо такі, як організація та проведення культурно-мистецьких заходів, зокрема, до Дня захисника України та Дня українського козацтва «Сила нескорених»; Дня вшанування учасників бойових дій на території інших держав; Дня Героїв Небесної Сотні; Дня матері; Міжнародного Дня сім'ї; Дня молоді; Дня пам'яті та перемоги над нацизмом.

Залучення студентів до художньої творчості (музика, живопис, театр, література) позначено низкою культурологічних заходів: організація і проведення святкових концертів (до Дня знань, Дня вчителя, Дня закоханих та ін.); участь у конкурсах творчих робіт до Дня народження Т. Г. Шевченка; підготовка поетичного вечора «Поезія наших захисників». Активно залучаються студенти ЦНТУ до участі у міських заходах, готуються до проведення конкурсу «Гордість національного 2024-2025», радо залучаються до участі в роботі клубів за інтересами, гуртків художньої самодіяльності, творчих колективів університету.

Екологічне виховання є одним із найактуальніших напрямів сучасної освіти, оскільки формує у молоді екологічну свідомість, відповідне ставлення до природи та розуміння важливості сталого розвитку в умовах загострення екологічних проблем, таких як зміна клімату, забруднення довкілля та виснаження природних ресурсів. Основними завданнями такого виховання є формування екологічної свідомості, розвиток екологічної культури, попередження екологічних криз, підготовка до професійної діяльності, формування здорового способу життя. У цьому аспекті дієвими формами роботи з молоддю залишаються організація лекцій, тренінгів, круглих столів з екологічної проблематики. Здобувачі ЦНТУ мають можливість пройти курс «Актуальні питання охорони навколишнього середовища», який підготували викладачі кафедри екології і охорони навколишнього середовища. Серед важливих заходів слід відзначити проведення екологічних акцій, суботників та флешмобів. Актуальною є підтримка екологічних ініціатив студентів: участь в акції «Чисте місто»; проведення заходів міжгалузевої комплексної програми «Здоров'я нації», Тижня енергозбереження; проведення екскурсій на підприємства міста та області, організація та проведення походів з метою ознайомлення здобувачів вищої освіти з визначними пам'ятниками Кіровоградщини. Заплановано участь здобувачів вищої освіти ЦНТУ у міжнародній програмі «Студентська республіка 2025».

Трудове виховання студентської молоді окреслюють такі види і форми роботи, як організація навчальної, виробничої та наукової практики для здобувачів вищої освіти університету; співпраця Центру кар'єри ЦНТУ із центром зайнятості з метою сприяння працевлаштуванню майбутніх фахівців; організація зустрічей та круглих столів з представниками підприємств області та регіону; проведення щорічних акцій «Ярмарок вакансій», «День кар'єри». На особливу увагу заслуговує організація й проведення в університеті Днів відкритих дверей, до проведення яких залучаються активні і творчі здобувачі.

Фізичне виховання є невід'ємною складовою здорового способу життя, формуючи не лише фізичне, а й психоемоційне благополуччя людини. Регулярна фізична активність – запорука довголіття та гарного самопочуття! Популярними формами роботи зі студентами слід назвати спартакіади університету, організація і проведення благодійних забігів «Шаную Воїнів, біжу за Героїв України!», забігу в честь Дня міста, чемпіонат України з бейсболу; всеукраїнські змагання з легкої атлетики; традиційний турнір з волейболу пам'яті старшого викладача кафедри фізичного виховання ЦНТУ Шевченка М.І.; проведення турніру з міні-футболу «Футбольна ліга ЦНТУ»; заходи у програмі Олімпійського Дня.

Валеологічне виховання студентів формує усвідомлене ставлення до власного здоров'я, сприяє виробленню корисних звичок і допомагає зберегти фізичне та психічне благополуччя в умовах сучасного життя. Провідними цілями валеологічного виховання виступають збереження та зміцнення здоров'я, психологічна рівновага та стресостійкість, що передбачає навчання методам подолання стресу, розвиток емоційного інтелекту та самоконтролю. В університеті таке виховання відбувається в рамках реалізації Концепції формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя. Заплановано і реалізовано заходи на виконання Державної програми підтримки сім'ї, цикл бесід з питань попередження наркоманії та СНІДу, зустрічі здобувачів вищої освіти з медичними працівниками університету, міста та області, проведення профілактичних лекцій щодо шкідливих звичок, просвітницько-виховна робота з молодими сім'ями.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що виховання здобувачів вищої освіти є невід'ємною складовою освітнього процесу, спрямованого на формування гармонійно розвиненої особистості, здатної до самореалізації, соціальної відповідальності та активної громадянської позиції. До ключових стратегічних напрямів виховної роботи належать: формування морально-етичних цінностей, розвиток критичного мислення, зміцнення патріотичної свідомості, правової культури та громадянської активності, а також сприяння особистісному та професійному становленню студентів.

Сучасний освітній процес вимагає впровадження інноваційних методів виховної діяльності, зокрема цифрових технологій, інтерактивних форм навчання, соціального партнерства та волонтерської діяльності. В умовах глобалізації та соціокультурних змін виникає необхідність оновлення виховних стратегій, посилення міждисциплінарного підходу та розширення співпраці між закладами освіти, громадськими організаціями та державними структурами.

Джерела та література:

1. Бех І.Д. (2023). Патріотизм у духовному злеті народу: наукова доповідь на методологічному семінарі НАПН України «Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання», 6 квітня 2023 р. Вісник Національної академії педагогічних наук України. URL:

<https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/356> .

2. Канішевська, Л.В., & Малиношевський, Р.В. (2023). Новаторські підходи до виховання: цикл науково-практичних заходів Інституту проблем виховання НАПН України з нагоди всеукраїнського фестивалю науки. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 5 (1), 1-7. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5141>

3. Концепція виховної роботи в Центральноукраїнському національному технічному університеті <https://kntu.kr.ua/file/content/240/kvr.pdf>

4. Кремень В. Г., Сисоєва С.О., Бех І. Д., Вознесенська О. Л., Гавриш Н.В., Гончар Л. В., Журба К. О., Ільїн В.В., Канішевська Л. В., Кириченко В.І., Комаровська О.А., Корнієнко А. В., Куниця Т. Ю., Курбатов С.В., Литовченко О.В., Малиношевський Р. В., Мачуський В. В., Найдьонова Л. А., Рейпольська О. Д., Толочко С. В., Федорченко Т. Є., Харченко Н. В., Чаплінська Ю. С., & Шахрай В.М. (2022). Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 4(2), 1–30. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4206>

5. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий(заст. голови), О.М.Топузов (заст. голови)]; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : КОНВІ ПРИНТ, 2021. 384 с. (До 30-річчя незалежності України). DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>

УДК 37.017.92

Олена КОЛОМІЄЦЬ,

к.пед.н., доцент кафедри історії,

археології, інформаційної та архівної справи,

Центральноукраїнський національний технічний університет

ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

***Анотація.** У статті обґрунтовано необхідність формування духовної культури майбутнього фахівця в умовах суспільних трансформацій. Запропоновано авторське тлумачення сутності духовної культури майбутнього фахівця як консолідуючого фактору його професійного становлення. Визначено роль культурознавчих дисциплін у досягненні нової якості освіченості особистості.*

Ключові слова: духовна культура, духовність, культурознавчі дисципліни, майбутній фахівець, суспільні трансформації

Нині відбуваються кардинальні перетворення в усіх сферах суспільної життєдіяльності, визначаючи нові світоглядні орієнтири особистості. Загальні трансформаційні процеси потребують відповідного оновлення національної системи освіти, покликаної надати допомогу людині щодо формування індивідуальної системи духовних цінностей, стати дієвим механізмом суспільної модернізації. Сучасні реалії модернізації освітнього простору висувають нові вимоги до особистісних та професійних характеристик майбутнього фахівця, який має бути готовим до швидкого й адекватного реагування на виклики сьогодення.

Існує також необхідність подолання духовної кризи, прояви якої спостерігаємо в усіх сферах людської життєдіяльності: в структурах державного управління, економічних інституціях, органах правосуддя, в системі навчання та виховання молоді.

Актуальність розгляду означених проблем не викликає сумнівів, а вирішення їх в системі професійної підготовки майбутніх фахівців на рівні сучасних світових стандартів і вимог має включати такі важливі компоненти духовності особистості, як національна ідентичність, правова самосвідомість, громадянська відповідальність, толерантність. З проблемою духовності, формування духовної культури науковці пов'язують нині можливість збереження як окремої особистості, так і всього суспільства. Духовність має стає джерелом сили особистості, її надійною опорою на шляху подолання труднощів й забезпечення вагомих результатів професійного здійснення.

Проблемам духовного розвитку особистості, формування духовної культури сучасного фахівця присвячено значну кількість досліджень вітчизняних науковців (В. Андрущенко, В. Баранівський, І. Бех, М. Боришевський, І. Зязюн, О. Киричук, В. Кремень, В. Семиченко, О. Сухомлинська та ін.). У наукових розвідках приділено увагу філософсько-

педагогічному трактуванню духовності, теоретико-методологічним аспектам формування духовно розвинутої особистості, визначенню сутності духовних цінностей, відображенню основних етапів становлення духовної і моральної компонент особистості.

Питання духовного розвитку особистості знайшли відображення в концептуальних положеннях загальнодержавних нормативних документів, зокрема, Законі України «Про освіту».

Аналіз наукової літератури засвідчує, що малодослідженими залишаються прикладні, інструментальні аспекти формування духовності, духовної культури студентської молоді. Нині проблеми духовного розвитку майбутнього фахівця набувають особливого значення, потребуючи новітніх підходів педагогічного здійснення.

Мета дослідження – обґрунтувати доцільність поглиблення інтересу до духовної сфери майбутніх фахівців, виявити особливості процесу формування духовної культури молоді в умовах суспільних трансформацій.

Реалізація гуманістичної парадигми в освітній політиці України знаходить своє відображення у відродженні духовності українців, формуванні духовної культури молоді на засадах загальнолюдських ціннісних орієнтацій. Молодь знаходиться в процесі активного особистісного, соціального й професійного становлення, вона відкрита до інновацій та реформ, здатна швидко відмовитися від старої системи цінностей і відповідних їй моделей поведінки. Проте, існує реальна небезпека формування сучасного покоління бездуховних людей через певну прагматизацію свідомості молоді як результату наслідування спрощених західних ідеалів та цінностей у пошуках справжнього сенсу життя. Окрім того, стрімкий прогрес новітніх технологій потребує відповідального ставлення кожного до технічного оснащення суспільства та організації інформаційної безпеки.

Тому нагальним завданням освіти є подолання технократизму, концептуального принципу розуміння суспільства, в якому техніка визнається основою соціальної динаміки й водночас принижується соціально-гуманітарна складова процесів життєдіяльності. Така абсолютизація функціонального ставлення до людини, орієнтація виключно на технологічні імперативи загрожує перетворити майбутнього фахівця в провідника технократичного мислення в усі сфери суспільного життя. Реалії сьогодення мають сприяти переорієнтації на новий алгоритм підготовки фахівця, готового до активної й творчої діяльності в інформаційному світі.

Провідною ідеєю концепції дослідження є розуміння сутності духовної культури майбутнього фахівця як консолідуючого фактору його професійної підготовки та особистісного становлення. Розвиток духовності майбутнього фахівця доцільно розглядати як спеціально організований, цілеспрямований, динамічний процес, що потребує розробки відповідного науково-методичного комплексу, включно з теоретичними й технологічними аспектами.

Важливо також забезпечити взаємозв'язок і взаємодію різних підходів до вивчення означеної проблеми, зокрема, системного, суб'єктно-діяльнісного, особистісного, компетентнісного тощо. Нам імпонує так званий

культурологічний підхід, який сприяє формуванню змісту професійної освіти на засадах духовної культури у спектрі упорядкованої сукупності загальнолюдських ідей, ціннісних орієнтацій і особистісних характеристик майбутнього фахівця, універсальних способів пізнання та гуманістичних технологій діяльності (Стрельніков, 2016:41).

Особлива місія в реалізації програм духовного розвитку майбутнього фахівця належить комплексу дисциплін культурознавчого циклу («Історія вітчизняної та світової культури», «Історія української культури», «Культурологія та етнографія», «Культура і цивілізація» та ін.). Ці дисципліни, маючи величезний навчально-виховний потенціал, виконують функцію інтегратора в галузі соціокультурного знання, концептуально впливають на формування культуротворчої позиції майбутнього фахівця. Тому не варто обмежувати змістовне наповнення цих курсів лише інформацією про створені в минулому культурні надбання, а важливо доповнювати цей матеріал визначенням сутнісних характеристик духовної культури як історичного, світоглядного, культурологічного феномену людського буття.

Власне поняття духовності також має інтегративний характер, належить до найбільш загальних характеристик особистості, які відтворюють її мораль, естетичні почуття, природозахисний зміст.

Як відомо, духовна культура ґрунтується на історико-культурних традиціях, ідеях єдності та цілісності сучасного світу. Важливе значення має звернення до загальнолюдських цінностей. Йдеться про цінність самого життя й збереження людства, мир і безпеку, гідність особистості, реалізацію її прав і свобод, соціальну справедливість, демократію і законність, культуру з вічними ідеалами Краси, Істини, Блага. Всі ці компоненти мають бути відображені в навчальних програмах дисциплін культурознавчого циклу. При цьому здобувачі освіти повинні розуміти, що загальнолюдські цінності не можуть перемогти автоматично й однозначно, вони є результатом наполегливих зусиль людського розуму щодо підтримання ідеї діалогу культур.

Варто підтримати думку сучасних педагогів-практиків про те, що формування духовності особистості реалізується через самопізнання людини (своєї духовної сутності, свого місця в природі, себе як частки природи). Самопізнання має включати вміння відрізнити істину від обману, добро від зла (Старовойт, 2019: 134).

Науковці стверджують, що духовне життя як реальний вираз духовної культури не може перебувати у вакуумі, йому потрібен простір. Простір духовної культури – це вся можлива система втрат та здобутків людини, самої себе, що відображається в релігії, літературі, мистецтві, філософії, усьому, що вважається духовним культурним багатством, банком даних духовних скарбів людства (Гах & Кизима & Савич, 2002:181).

У процесі культурознавчої підготовки студентська молодь відкриває для себе духовні скарби та ідеали, пов'язані, насамперед, з народним світоглядом, традиціями, моральними переконаннями українського народу. Саме вони виступають джерелом духовності і культурного зростання молоді.

Впливовим чинником духовного розвитку майбутнього фахівця є духовна культура науково-педагогічних працівників, задіяних у навчально-виховному процесі. Поняття «духовна культура викладача» охоплює сукупність його світоглядних уявлень, систему знань щодо змісту навчальних курсів, які він викладає, високий рівень професійної майстерності, активне використання стратегій студентоцентричної педагогічної взаємодії, спрямованих на формування особистості майбутнього фахівця – освіченої, культурної, інтелігентної, інтелектуально самодостатньої.

Педагоги-науковці кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи ЦНТУ перебувають у постійному творчому пошуку дієвих механізмів впливу на духовний розвиток студентської молоді. З цією метою ведеться апробація методичних прийомів, які б дали можливість здобувачам освіти оволодіти практичними навичками й уміннями, розкрити особистісні якості та здібності, відкривши шлях до дослідження власного духовного світу. В педагогічному процесі задіяні різноманітні джерела духовного розвитку особистості: музейні експозиції, віртуальні виставки, традиційні зустрічі з провідними науковцями й діячами культури рідного краю. Здобувачам освіти пропонують взяти участь у дискусіях, конкурсах, презентаціях, круглих столах, наукових конференціях тощо. Таким чином, вибудовується процес індивідуально-особистісного залучення молоді до духовної спадщини, оволодіння сенсожиттєвими цінностями і культурним досвідом людства.

Успішна реалізація культурологічних засад педагогічного процесу має засвідчити нові знання, переконання, етичні норми, засвоєні студентами, а також виявляти їх готовність до професійної співпраці, організованої на суб'єкт-суб'єктних засадах. Отже, майбутнє української нації значною мірою буде залежати від визнання духовності основою нашого життя.

Література

1. Гах Й. М., Кизима Г. Г., Савич В. І. та інші. Гуманізм і духовність: Наукове видання. – Івано-Франківськ: ІМЕ, 2002. – 364 с.
2. Старовойт С. М. Формування духовності студентської молоді в українському контексті // Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школах, 2019. №66. Т.2. С.131-135.
3. Стрельников В. Ю. Теоретико-методологічні основи формування духовної культури майбутнього вчителя // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Вип.2. Бердянськ: БДПУ, 2016. С.38-43.

УДК 811.161.2'243:378.147

Марина ЛПАТОВА
викладач кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

ЗАСТОСУВАННЯ АСПЕКТНО-КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ У НАВЧАННІ МОВИ

Анотація. *Стаття присвячена поєднанню аспектного та комплексного підходів у викладанні мови навчання. Розглянуто комплексне навчання основних аспектів мови, що здійснюється як навчання фонетичних, лексичних та граматичних особливостей іншомовного мовлення. Проаналізовано принцип аспектно-комплексного навчання, що реалізується у паралельному засвоєнні іноземними студентами фонетики, лексики, граматики та розвитку усного мовлення, читання й письма. Доведено, що застосування аспектно-комплексного підходу з метою найбільш ефективного оволодіння мовою як засобом спілкування є важливою вимогою сучасної методики викладання мови навчання.*

Ключові слова: *комплексний підхід, аспектний принцип, мовленнєва діяльність, комунікативний характер навчання, фонетичний аспект, лексичний аспект, граматичний аспект.*

Abstract. *The article is devoted to the combination of aspectual and complex approaches in teaching the language of instruction. The complex teaching of the main aspects of the language is considered, which is carried out as teaching phonetic, lexical and grammatical features of foreign language speech. The principle of aspectual-complex teaching, which is implemented in the parallel mastery of phonetics, vocabulary, grammar and the development of oral speech, reading and writing by foreign students, is analyzed. It is proved that the use of the aspectual-complex approach in teaching with the aim of the most effective mastery of the language as a means of communication is an important requirement of modern methods of teaching the language of instruction.*

Keywords: *comprehensive approach, aspectual principle, speech activity, communicative nature of learning, phonetic aspect, lexical aspect, grammatical aspect.*

В основі викладання іноземної мови лежить аспектно-комплексний підхід, що включає навчання фонетики, лексики, граматики, словотвору, лінгвокраїнознавства в процесі взаємопов'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності. Мовленнєва діяльність – це сукупність психофізичних дій

організму людини, що спрямовуються на сприймання і розуміння мовлення, а також на породження його в усній і письмовій формі. Мовленнєва діяльність має чотири види – аудіювання (слухання і розуміння), читання, говоріння і письмо. Види мовленнєвої діяльності, які спрямовані на прийом, а не на видачу інформації, відносять до рецептивних видів мовленнєвої діяльності (аудіювання та читання). Мовленнєва діяльність, в результаті якої людина здійснює створення і видачу мовного повідомлення (говоріння, письмо), носить назву «продуктивна діяльність» (Гусленко, 2018). Мовленнєва діяльність – це активний, цілеспрямований, опосередкований мовною системою та обумовлений ситуацією спілкування процес. Можна сказати, що мовленнєва діяльність – це процес реалізації думки у слові.

Принцип аспектно-комплексного навчання реалізується у паралельному засвоєнні іноземними студентами фонетики, лексики, граматики та розвитку усного мовлення, читання та письма від самого початку навчання.

У сучасній лінгводидактичній літературі термін «комплексність» є багатозначним. Під цим розуміють комплексну подачу різнорівневого мовного матеріалу; навчання лексики та морфології на синтаксичній основі; комплексний характер формування та розвитку мовленнєвих навичок; взаємопов'язане навчання різних видів мовленнєвої діяльності; комплексний характер навчальних матеріалів та самого уроку з одночасним вивченням фонетики, граматики, лексики. Поняття комплексності розглядається як поєднання навчання мовного матеріалу різних аспектів (фонетичного, лексичного, граматичного) під час формування навичок і умінь у різних видах мовленнєвої діяльності. Комплексний підхід обумовлений комунікативною спрямованістю навчання. Комунікативний метод базується на комунікативній теорії мови, згідно з якою метою вивчення мови повинно бути формування комунікативної компетенції. До основних положень комунікативної теорії мови, яка лежить в основі методу, відносять такі: 1) мова – це система для вираження значень; 2) головна функція мови – взаємодія і комунікація; 3) структура мови відбиває її функціональне і комунікативне використання; 4) основні одиниці мови – не її граматичні і структурні елементи, а категорії функціональних і комунікативних значень, які складають дискурс (Гусленко, 2018). Студенти опановують правила мовлення, необхідні для здійснення власно-мовленнєвої діяльності, навчаються створювати комунікативні висловлювання. Основним об'єктом навчання мовлення виступає діяльність у таких його видах, як слухання, читання, усне й писемне мовлення, письмо. Практичні цілі визначили комунікативну спрямованість усього процесу навчання. Сутність принципу активної комунікативності полягає в тому, що в процесі навчання нерідної мови він зумовлює переважне значення практичного вживання мови, її функціонування, а не її системи. За комунікативної спрямованості навчання відбувається оволодіння не мовою взагалі, а певним видом мовленнєвої діяльності. В той самий час не можна навчитися якогось виду мовленнєвої діяльності без оволодіння необхідним мовним матеріалом. Навчання мовного матеріалу та навчання різних видів мовленнєвої діяльності – це єдиний, органічно пов'язаний між собою

ланцюжок навчальних дій, що складається з численних ланок, кожна з яких включає введення нового мовного матеріалу для розвитку певного виду мовленнєвої діяльності. Під взаємопов'язаним навчанням видів мовленнєвої діяльності розуміють навчання, спрямоване на одночасне формування всіх видів мовленнєвої діяльності з урахуванням загального мовного матеріалу та використання мовних і мовленнєвих вправ. Одночасність у межах взаємопов'язаного навчання означає, що кожен вид мовленнєвої діяльності представлений від самого початку навчання, а розвиток одного виду сприяє розвитку інших, полегшує оволодіння ними.

Комплексний підхід до навчання мови зумовлений самою підпорядкованістю мовних системних рівнів, цілісністю мови. Проблему оволодіння іншомовним матеріалом пов'язують із аспектизацією навчального процесу. Комплексний підхід до навчання передбачає об'єднання аспектів, що виділяють у навчальному процесі, в єдину методичну систему. Виокремлюють такі аспекти: фонетичний, лексичний, граматичний, стилістичний та лінгвокраїнознавчий. Три перших аспекти становлять рівні мови; стилістичний аспект розглядає диференційоване функціонування слова, словоформи, синтаксичної структури мови; лінгвокраїнознавчий аспект містить інформацію про країну, в якій навчається іноземний студент. Усі п'ять аспектів взаємопов'язані та становлять зміст навчального процесу. Комплексне навчання основних аспектів мови здійснюється як навчання фонетичних, лексичних та граматичних особливостей іншомовного мовлення. Вивчення будь-якої іноземної мови – це перш за все оволодіння певним запасом слів цієї мови. За їх допомогою можна називати предмети та дії, описувати стан та явища. Лексика – це той словесний матеріал, яким студенти повинні навчитися легко і швидко оперувати у процесі спілкування іноземною мовою. Засвоєння лексичного матеріалу є однією із найважливіших цілей на занятті з іноземної мови. Її досягнення впливає на розвиток навчання спілкування іноземною мовою в усній та письмових формах. Засвоєння лексики є необхідною передумовою для формування мовної діяльності, оскільки вона є однією із її найважливіших компонентів (Гусленко, 2018). Принцип комплексності передбачає пов'язане вивчення різних аспектів мови.

Методична система навчання лексичного аспекту мови передбачає встановлення взаємозв'язку різних аспектів мови у навчальному процесі. Комунікативна спрямованість навчання потребує представлення лексичного матеріалу у таких одиницях, які б сприяли створенню творчого висловлювання, попередженню можливих труднощів у виборі слів, у побудові словосполучень. Під час складання висловлювання студент одночасно оперує лексичним і граматичним матеріалом у їхній взаємодії, у їхньому комплексі. Тому методичній організації має піддаватися саме лексико-граматичний матеріал, виділені лексико-граматичні одиниці, що підлягають засвоєнню.

Діяльність викладача-мовника спрямована на: 1) навчання мови, тобто лексики та граматики, які використовуються як вихідна база для розуміння мови та спілкування; 2) навчання мови як засобу формування та формулювання думок у процесі спілкування; 3) навчання мовленнєвої

діяльності, тобто процесу спілкування, що реалізується у таких формах, як слухання, говоріння, читання та письмо.

Таким чином, передумовою успішного формування мовленнєвих і лінгвосоціокультурної компетентностей є достатній рівень сформованості мовних компетентностей. А мовна компетентність у свою чергу передбачає оволодіння учнями мовним матеріалом з метою його використання в усному і писемному мовленні. Застосування аспектно-комплексного підходу у навчанні з метою найбільш ефективного оволодіння мовою як засобом спілкування є важливою вимогою сучасної методики викладання мови.

Джерела та література:

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид. С. Ю. Ніколаєва. К. : Ленвіт, 2003. 273 с.

2. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін. / за заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. К. : Ленвіт, 2013. 590 с.

3. Методика навчання іноземних мов: конспект лекцій/ Нар. укр. акад., [каф. теорії та практики пер.; авт.-упор. І.Ю. Гусленко]. – Харків: Вид-во НУА, 2018. 64 с.

УДК 1:159.922.7

Зоя СТЕЖКО,
к.філос.н., доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи,
Центральноукраїнський національний технічний університет

ФЕНОМЕН СЕНСУ ЖИТТЯ ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ЗАГРОЗА

Горе людям, які не знають
сенсу свого життя
Блез Паскаль

***Анотація.** У статті аналізуються особливості одного з вічних питань філософії – питання про сенс життя людини. Виокремлено аспекти змісту, які при певних обставинах можуть формувати екзистенційні виклики, екзистенційні загрози та навіть суїцидальні схильності пересічної людини. Зазначається, що без перманентного дослідження цих аспектів та формування рекомендацій на їх основі оптимізувати життя людини надзвичайно складно. Запропоновано шляхи підвищення психологічної стійкості молоді у сфері освіти.*

***Ключові слова:** вічні питання, сенс життя, здоровий глузд, екзистенційна загроза, ірраціональність, суїцидальні схильності.*

Перед кожною людиною не щоденно але часто постає спектр питань, які спершу здаються нездоланими, потім – важкими, потім – прийнятними для часткового вирішення, а насамкінець – для вичерпного. У процесі їх вирішення паралельно визрівають нові питання та проблеми, які вимагають нових зусиль, традиційних чи нестандартних підходів, але, як правило, вирішуються також з позитивним результатом. Позаяк це базова схема людського життя, вона є неминучою, оцінювати її позитивно чи негативно немає сенсу. Проте є і коло питань, які *ніколи* не матимуть однозначного, вичерпного розв’язання, але люди, знаючи це, *ніколи* не полишають зусиль у спробах їх вирішити. Філософія такі питання визнає *вічними*; саме вона як рафінована, гранично узагальнена раціональність формує та опікується цими питаннями. Наведемо неповний перелік вічних питань філософії: 1) як і чому є те, що є? 2) чому є щось, а не нічого? 3) чи існує об’єктивна реальність поза нашими відчуттями? 4) чи є Бог? 5) що таке істина? 6) чи (і де) існують об’єкти (прототипи) математики, наприклад, числа? 6) як сумістити конечність будь-якого існування з безкінечністю та вічністю? Визнаємо, що питання такого ґатунку пересічну людину хвилюють дуже мало. Більше за те, «цей універсальний розум..., ці категорії, які пояснюють усе, у чесної людини викликають хіба що *сміх* (виділено нами – З.С.)» (Камю, 1942: 3) або байдужість (під чесною людиною А. Камю якраз і розуміє людину *common sense*, тобто пересічну людину). Їх розв’язання є вибором вузького кола людей

- тих, у кого є природний філософський чи професійний інтерес.

Але в переліку вічних питань філософії є й такі, жага вирішити які та фрустрація від власного когнітивного безсилля супроводжують людину здорового глузду завжди. І на першому місці тут стоїть питання – навіщо?!, або – у чому сенс життя?, або – «Існує лише одна по-справжньому поважна філософська проблема – проблема самогубства. Вирішити, варте чи не варте життя того, щоб бути прожитим, – отже, відповісти на головне питання філософії» (Камю, 1942: 1) Усі три визначення поєднує глибинний зв'язок змісту – втрата сенсу життя є однією з найбільших екзистенційних загроз (тобто усвідомлень небезпеки для власного існування), – позаяк є однією з головних причин поширення, посилення та реалізації суїцидальних схильностей людини.

Причини «безповоротного вчинку» (А. Камю) ззовні можуть виглядати як аргументованими, так і безглуздими та навіть смішними (тобто повсякденними, ірраціональними). Приклад з народної творчості: чоловік збирається кинутися в річку з мосту. Перехожий йому кричить – навіщо?! Жарко, а за рогом холодне пиво продають, пригощаю, пішли! – А сенс?! Тоді прохожий говорить – ну якщо ти ще й сенс шукаєш, то стрибай... І результат «безповоротний» – добровільна смерть як вихід із проблеми. Тому зрозумілими є слова Камю: «Я ... гадаю, що власне сенс життя і є найневідкладнішим з питань» (Камю, 1942: 1).

Зміст виразу «сенс життя» є наскрізним – суб'єктивно-об'єктивним, матеріально-ідеальним. Так, перед людиною, яка визнає духовність визначальною і зневажає жагу інших до «примітивізму» та ницості матеріальних цінностей, сенсом життя раптом може стати – склянка питної води.

Гранична абстрактність змісту більшості вічних питань філософії також вміщує «заземленість», конкретність чуттєвості. У процесі перманентних досліджень вони знаходять пояснення у відкриттях вчених, теоріях, моделях, технологіях – щоправда, лише в межах досягнутого на сьогодні рівня знань. Але доля ірраціональності, чуттєвості їх змісту (а отже й наближеності до пересічної людини) є набагато меншою, ніж у питанні про сенс життя. Тому якщо не перейматися, не «пронизувати» пошуками відповідей на питання «навіщо?» себе, дітей, дорослих, підміняти його примусом, байдужістю, обманом у спілкуванні, то надіятися на покращення життя надзвичайно складно.

Зробимо короткий висновок. Ми загострили питання сенсу життя як однієї із суттєвих причин екзистенційних криз ще й тому, що на сьогодні у постійних напружених пошуках шляхів оптимізації життя цій проблемі за межами філософії не приділяється достатньо уваги, вона вважається другорядною. Тому вважаємо, що є нагальна потреба акцентувати увагу на повсюдному дослідженні та практичному розв'язанні проблеми сенсу життя – наскільки це є можливим у динаміці суспільних процесів сьогодення. У сфері освіти – це «поглиблення науково-педагогічного дослідження до філософського концептуального етапу та формування цілісної концептуально-

перцептивної системи навчання та виховання молоді» (Кугученко, Stezhko, 2024: 78), – тут і діалоги, і моделі, і патерни, і прийоми критичного мислення – головне, щоб були наявними системність та постійна націленість на оптимальний результат.

Джерела та література:

1. Andrii Kugychenko, Zoya Stezhko. (2024). The principle of contradiction in scientific and pedagogical research on AI (methodological aspect). Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. Вип. 53. С. 78-85.

URL: <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.9>.

2. Альбер Камю. (1942). Міф про Сізіфа. С. 1-21. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3221&page=7>

«Катедра Universum: електронний збірник науково-популярних праць з історії, археології, інформаційної, архівної та музейної справи»

Випуск 8

Редакція не несе відповідальності за погляди, судження, результати та висновки, зроблені авторами статей і надруковані в збірнику. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів. Статті приймаються до друку лише після їх обговорення на засіданні редколегії видання.

У разі передруку посилання на збірник обов'язкове.

**Кафедра історії, археології, інформаційної та архівної
справи ЦНТУ запрошує на навчання за
ОСВІТНІМИ ПРОГРАМАМИ:**

«Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»

(рівні освіти - бакалавр, магістр)

Спеціальність 029 «Інформаційна, бібліотечна
та архівна справа»

(галузь знань 02 «Культура і мистецтво»)

**«Історія матеріальної культури та експертиза об'єктів
історичної спадщини»**

(рівень освіти - магістр)

032 «Історія та археологія»

(галузь знань 03 «Гуманітарні науки»)

«Історія та археологія»

(рівні освіти - бакалавр, PhD)

032 «Історія та археологія»

(галузь знань 03 «Гуманітарні науки»)

**історії, археології, інформаційної
та архівної справи**